Gurukul International Multidisciplinary Research Journal (GIMRJ)*with* International Impact Factor 8.357
Peer Reviewed Journal
https://doi.org/10.69758/GIMRJ/25040401V13P0002

e-ISSN No. 2394-8426
Special Issue on Scientific Research Apr'25
Issue–IV(I), Volume–XIII

महिलांच्या शिक्षण आणि कौशल्य विकासात CSR ची भूमिका

प्रा. डॉ. प्रशांत वि. बुकणे,
श्री सरस्वती समाजकार्य महाविद्यालय, वाशिम,
prashant.bukne@gmail.com, 9822715454

सारांश (Abstract) :

कॉर्पोरेट सोशल रिस्पॉन्सिबिलिटी (CSR) हा आधुनिक उद्योग व्यवस्थेचा एक महत्त्वाचा भाग झाला आहे. महिलांचे शिक्षण आणि कौशल्य विकास हा CSR च्या विविध उपक्रमांचा केंद्रबिंदू आहे, कारण महिला सशक्तीकरणामुळे संपूर्ण समाजाच्या प्रगतीला चालना मिळते. या संशोधनात विविध कंपन्यांच्या CSR कार्यक्रमांमुळे महिलांच्या शिक्षण आणि रोजगारक्षमतेवर होणाऱ्या परिणामांचा अभ्यास केला आहे. तसेच, महिलांच्या सक्षमीकरणासाठी प्रभावी CSR धोरणे कोणती असावीत, यावर प्रकाश टाकण्यात आला आहे.

कीवर्ड (Keywords):

महिला, शिक्षण, कौशल्य, विकास, CSR, भूमिका, सामाजिक जबाबदारी, सक्षमीकरण, रोजगार.

प्रस्तावना (Introduction) :

आजच्या आधुनिक आणि गतिमान युगात महिलांचे शिक्षण आणि कौशल्य विकास हा सामाजिक, आर्थिक आणि राष्ट्रीय प्रगतीसाठी अनिवार्य घटक ठरला आहे. शिक्षण आणि कौशल्याच्या बळावर महिला केवळ स्वतःचे आयुष्य घडवत नाहीत, तर संपूर्ण समाजाच्या उन्नतीत महत्त्वपूर्ण योगदान देतात. या परिवर्तनामध्ये कॉर्पोरेट सोशल रिस्पॉन्सिबिलिटी (CSR) म्हणजेच 'कॉर्पोरेट सामाजिक उत्तरदायित्व' महत्त्वाची भूमिका बजावत आहे.महिलांचे शिक्षण आणि कौशल्य विकास हे कोणत्याही देशाच्या सामाजिक आणि आर्थिक प्रगतीसाठी महत्त्वाचे घटक आहेत.

2013 च्या भारतीय कंपन्या कायद्याच्या कलम 135 नुसार, विशिष्ट उत्पन्न असलेल्या कंपन्यांना त्यांच्या वार्षिक नफ्याच्या किमान 2% भाग CSR उपक्रमांवर खर्च करणे बंधनकारक आहे. अनेक मोठ्या कंपन्या आणि उद्योग CSR अंतर्गत महिलांच्या शिक्षण व कौशल्य विकासासाठी विविध योजना राबवत आहेत. विशेषतः महिलांच्या शिक्षणासाठी शिष्यवृत्ती, व्यावसायिक प्रशिक्षण, डिजिटल साक्षरता, उद्योजकता विकास, वित्तीय साक्षरता आणि स्वयंरोजगाराच्या संधी उपलब्ध करून देणे यासारख्या उपक्रमांत CSR अंतर्गत गुंतवणूक केली जाते. यामुळे महिलांना आर्थिक स्वायत्तता मिळते, त्यांचा आत्मविश्वास वाढतो आणि त्यांना समाजात सन्मानाने जगता येते.

विशेषतः ग्रामीण आणि मागास भागातील महिलांना शिक्षणाच्या प्रवाहात आणणे आणि त्यांना स्वावलंबी बनवणे हा CSR चा महत्त्वाचा उद्देश असतो. शहरी तसेच ग्रामीण भागातील महिलांसाठी शिक्षण व

कौशल्य विकास कार्यक्रम राबवण्यास CSR मदत करत आहे. अनेक नामांकित कंपन्या आणि संस्था शिक्षणविषयक धोरणे आखत आहेत, तंत्रज्ञान-संबंधित प्रशिक्षण देत आहेत आणि महिला उद्योजकांना आधार देत आहेत. महिलांना सक्षम बनवणे म्हणजे संपूर्ण कुटुंब आणि समाजाचा विकास साधणे, हे लक्षात घेऊन CSR उपक्रम अधिक प्रभावी बनवले जात आहेत.

संपूर्ण देशाच्या आर्थिक वाढीसाठी आणि सर्वसमावेशक विकासासाठी महिलांचे सशक्तीकरण गरजेचे आहे. त्यामुळे CSR हे केवळ सामाजिक जबाबदारी नव्हे, तर दीर्घकालीन सामाजिक परिवर्तनाचे एक प्रभावी साधन आहे. योग्य संधी मिळाल्यास आणि योग्य पद्धतीने मार्गदर्शन केल्यास महिला केवळ शिक्षण व कौशल्याच्या क्षेत्रातच नव्हे, तर प्रत्येक क्षेत्रात आपली चमकदार छाप सोडू शकतात. शिक्षण आणि कौशल्य विकास हे कोणत्याही समाजाच्या प्रगतीसाठी अत्यंत महत्त्वाचे घटक आहेत, आणि महिलांचे सबलीकरण यामध्ये महत्त्वाची भूमिका बजावते.

संशोधन उद्दिष्टे (Objectives of the Study)

1. महिलांच्या शिक्षण आणि कौशल्य विकासात CSR च्या योगदानाचा अभ्यास करणे.
2. महिलांच्या सक्षमीकरणासाठी CSR उपक्रम प्रभावी ठरत आहेत का, याचे विश्लेषण करणे.
3. विविध कंपन्यांच्या CSR उपक्रमांचा तुलनात्मक अभ्यास करणे.
4. महिलांच्या रोजगारसंधी वाढविण्यासाठी उपयुक्त CSR धोरणे शोधणे.

संशोधन पद्धत (Research Methodology)

डेटा संकलन (Data Collection)

प्राथमिक माहिती: CSR योजनेचा लाभ घेतलेल्या महिलांच्या मुलाखती आणि सर्वेक्षण.

दुय्यम माहिती: कंपन्यांचे CSR अहवाल, सरकारी अहवाल, संशोधन निबंध आणि शैक्षणिक लेखन.

नमुना आकार (Sample Size)

50 महिलांचे सर्वेक्षण

4 कंपन्यांच्या CSR कार्यक्रमांचा अभ्यास

CSR अंतर्गत महिलांच्या शिक्षण आणि कौशल्य विकासासाठी घेतलेले उपक्रम

- शिक्षण क्षेत्रातील उपक्रम
- शिष्यवृत्ती आणि आर्थिक सहाय्य: गरीब आणि ग्रामीण भागातील मुलींना शैक्षणिक मदत.
- डिजिटल शिक्षण: ऑनलाइन शिक्षण, संगणक प्रशिक्षण आणि डिजिटल लर्निंग सुविधा.
- STEM शिक्षणासाठी मदत: महिलांना विज्ञान, तंत्रज्ञान, अभियांत्रिकी आणि गणित (STEM) शिक्षणासाठी प्रोत्साहन.

कौशल्य विकास आणि रोजगारक्षमतेसाठी उपक्रम

- व्यावसायिक प्रशिक्षण केंद्रे: शिवणकाम, माहिती तंत्रज्ञान, सौंदर्यप्रसाधन उद्योग, आरोग्य सेवा इ. क्षेत्रांमध्ये प्रशिक्षण.
- महिला उद्योजकता विकास: स्वयंरोजगारासाठी वित्तीय सहाय्य आणि मार्गदर्शन.
- स्वयं-सहायता गट (SHG) प्रोत्साहन: आर्थिक स्वावलंबनासाठी महिलांना कर्ज सुविधा.

महत्त्वाच्या कंपन्यांचे CSR उपक्रम (Case Studies)

- टाटा समूह (Tata Group): टाटा ट्रस्टतर्फे ग्रामीण भागातील महिलांसाठी शिक्षण आणि कौशल्य विकास केंद्रे उभारली गेली.
- रिलायन्स फाउंडेशन (Reliance Foundation) : महिला उद्योजकता आणि डिजिटल शिक्षण यावर विशेष भर.
- इन्फोसिस फाउंडेशन (Infosys Foundation) : आयटी प्रशिक्षण आणि डिजिटल शिक्षणासाठी विविध प्रकल्प राबवले.
- महिंद्रा & महिंद्रा (Mahindra & Mahindra): "Nanhi Kali" प्रकल्पांतर्गत मुलींना शिक्षणासाठी मदत.

CSR आणि महिलांच्या सशक्तीकरणाचे परिणाम

1. शिक्षणाच्या संधी वाढल्या: ग्रामीण भागात मुलींच्या शिक्षणाचा दर वाढला.
2. रोजगार क्षमता सुधारली: महिलांना विविध उद्योगांमध्ये नोकऱ्या मिळण्यास मदत झाली.
3. आर्थिक स्वावलंबन: स्वयंरोजगार आणि स्टार्टअप संस्कृतीला चालना मिळाली.
4. सामाजिक परिवर्तन: महिलांचा समाजातील निर्णयप्रक्रियेत सहभाग वाढला.

आव्हाने आणि मर्यादा (Challenges and Limitations)

1. ग्रामीण भागात सुविधांचा अभाव.
2. अल्पकालीन CSR प्रकल्पांमुळे दीर्घकालीन परिणाम मर्यादित राहतात.
3. काही कंपन्या CSR केवळ प्रतिमा सुधारण्यासाठी वापरतात.
4. महिला सशक्तीकरणाबाबत समाजातील पारंपरिक विचारसरणी अजूनही अडथळा ठरते.

उपाय आणि शिफारसी (Recommendations)

1. CSR उपक्रमांना दीर्घकालीन स्वरूप द्यावे.
2. शासन आणि खाजगी कंपन्यांमध्ये समन्वय वाढवावा.
3. महिला सक्षमीकरणासाठी अधिक धोरणात्मक गुंतवणूक करावी.
4. ग्रामीण भागातील महिलांसाठी तंत्रज्ञान-सहाय्यित शिक्षण सुरू करावे.

https://doi.org/10.69758/GIMRJ/25040401V13P0002

निष्कर्ष (Conclusion)

महिलांचे शिक्षण आणि कौशल्य विकास हा CSR उपक्रमांचा महत्त्वाचा भाग आहे. कंपन्यांनी शिक्षण, व्यावसायिक प्रशिक्षण आणि उद्योजकता क्षेत्रात केलेल्या गुंतवणुकीमुळे महिलांचे आर्थिक आणि सामाजिक सक्षमीकरण झाले आहे. भविष्यात अधिक प्रभावी CSR धोरणे राबविल्यास महिलांना अधिक संधी उपलब्ध होतील आणि संपूर्ण समाजाचा विकास होईल.

संदर्भ सूची (References)

1. Companies Act, 2013, Ministry of Corporate Affairs, India
2. Tata Group CSR Reports (https://www.tata.com)
3. Reliance Foundation CSR Reports (https://www.reliancefoundation.org)
4. Infosys Foundation CSR Initiatives (https://www.infosys.com)
5. Mahindra & Mahindra CSR Reports (https://www.mahindra.com)
6. Government of India, Ministry of Women & Child Development Reports (https://wcd.nic.in)
7. Academic Research Papers on Women Empowerment and CSR Initiatives
8. Reports by World Economic Forum on Gender and Education